

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

«До захисту допущено»

Реєстраційний № _____

Завідувач кафедри _____

«__» _____ 2023 р.

Кваліфікаційна робота

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТЕАТР ЯК ФОРМА
РОБОТИ З ВИМУШЕНИМИ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМИ**

студентки гр. ЗСП м-22
ступінь вищої освіти «магістр»
психолого-педагогічний факультет
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
освітньо-професійна програма «Соціально-
педагогічна робота з дітьми та молоддю»
Басюк Ірини Олександрівни

Керівник: кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи
Размолотчикова Іванна Вікторівна

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ТКТС _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Кривий Ріг - 2023

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Басюк Ірина Олександрівна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

(підпис)_____

Роботу виконано на кафедрі соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету, Міністерство освіти і науки України.

Захист кваліфікаційної роботи відбудеться «09» грудня 2023 року о 9.00 годині на засіданні екзаменаційної комісії з атестації здобувачів вищої освіти зі спеціальності 011 Освітні педагогічні науки, освітньо-професійної програми «Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю».

Адреса: Навчальний корпус №4 Криворізького державного педагогічного університету, Дніпропетровська обл., м. Кривий Ріг, проспект Гагаріна, 54.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи психолого-педагогічного факультету Криворізького державного педагогічного університету Размолодчикова Іванна Вікторівна

Рецензент: кандидат педагогічних наук, доцент, кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи психолого-педагогічного факультету Криворізького державного педагогічного університету Шимко Ія Миколаївна

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. У роботі вказано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, зазначено експериментальну базу, особистий внесок і результати апробації кваліфікаційного дослідження.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ (Басюк І.О.)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ТЕТАРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА НА ОСОБИСТІТЬ.....	9
1.1. Театральне мистецтво як засіб підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери.....	9
1.2. Розвиток творчої індивідуальності майбутнього соціального педагога засобом театрального мистецтва.....	15
Висновки до розділу 1	23
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА.....	24
2.1. Професійно-етична культура фахівця соціономічної сфери як соціально-педагогічна проблема.....	24
2.2. Мовна культура соціального педагога як особистісна й суспільно- значуща цінність.....	30
Висновки до розділу 2.	41
РОЗДІЛ 3 ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ТЕАТРУ.....	42
3.1. Особливості соціальної роботи з вимушено переміщеними особами, мігрантами та біженцями.....	43
3.1. Технологія соціально-психологічного театру в роботі з вимушеними переселенцями.....	46
Висновки до розділу 3.....	54
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасна політична та економічна обстановка в Україні характеризується надзвичайно мінливими і стресогенними обставинами. Нагальна проблема сучасного суспільства - підготовка висококваліфікованих спеціалістів соціальної сфери, які в майбутньому на високому професійному рівні будуть виконувати покладені на них обов'язки, у тому числі ефективно проводитимуть роботу з вимушеними переселенцями (внутрішніми мігрантами).

Унаслідок воєнних дій з боку росії життя всіх українців наповнилося жахливими, складними обставинами, ситуаціями, які утруднюють життя людей, адже вони вимушені покинути рідний дім. Ця обставина викликає негативні переживання, страхи, тривогу, боязнь і біль.

Педагогічні дослідження Ю. Алексєєва, І. Зязюна, Н. Базилевич, І. Кривонос, Г. Падалки, Н. Пивовар, О. Рудницької, В. Орлова, А. Ткаченко, О. Олексюк, О. Щолокової присвячені розробці методології мистецько-освітньої проблематики, доводять вагому роль мистецтва та мистецької освіти у вдосконаленні особистості та формуванні її морально-духовного потенціалу.

В Україні соціальну роль мистецтва в суспільстві висвітлювали О. Довженко, Ф. Кричевський, М. Потебня, Д. Щербаківський.

Проблему театральної педагогіки досліджували досить багато науковців. Наприклад, формуванню педагогічного артистизму засобами театральної педагогіки присвячено праці Д. Будянського; театральні технології засобом гуманізації навчального процесу досліджував В. Букатов; виховним можливостям театральної педагогіки у процесі становлення особистості вчителя присвячено праці О. Булатова; артистизму педагога як компоненту творчої індивідуальності приділяла увагу Ж. Ваганова.

Прогресивні вітчизняні та зарубіжні педагоги І.Г. Гаманн, І.А. Зязюн, Я.А. Коменський, А.С. Макаренко, С.Л. Соловейчик, Ф. Прокопович, В.

Сухомлинський та ін. не одноразово підкреслювали велику роль мистецтва у вихованні підростаючого покоління.

Теоретичні дослідження у роботі з переміщеними особами у воєнний та період висвітлено в працях Акмалова А.А., Балакірева О.В., Бочкор Н.П., Дубровської Є.В., Залеської О.В., Заставецької О.В., Ткача Д.В., Зверєва І.Д., Лактіонової Г.М., Ісаєва Д.Н., Капської А.Й., Ольхович О.В., Панок В. Г., Поліщук І.О. та інших.

Особлива соціальна значущість та актуальність проблеми, зумовили вибір теми магістерського дослідження: **«Соціально-психологічний театр як форма роботи з вимушеними переселенцями»**.

Мета дослідження. Визначити умови використання засобів соціально-психологічного театру у роботі з вимушеними переселенцями.

Завдання дослідження:

- дослідити сучасний стан проблеми використання театральної педагогіки в психолого-педагогічній літературі;
- довести важливість застосування елементів театральної педагогіки та соціально-психологічного театру у роботі з вимушеними переселенцями;
- визначити умови та напрями роботи соціального педагога, щодо впровадження елементів соціально-психологічного театру з вимушеними переселенцями.

Об'єктом дослідження виступає процес професійної підготовки майбутнього фахівця соціономічної сфери.

Предмет дослідження: використання технології соціально-психологічного театру для роботи з вимушеними переселенцями (мігрантами).

Гіпотеза дослідження: профілактична робота соціального педагога щодо подолання кризових станів вимушено переселених осіб буде ефективною за умов:

- врахування індивідуального-психологічних особливостей кожного клієнта;
- систематичної і цілеспрямованої роботи соціального педагога з даного питання;
- застосування технології соціально-психологічного театру задля врегулювання порушень психофізичного та психофізіологічного станів вимушених переселенців.

Методи дослідження. Для досягнення мети та завдань дослідження застосовано: теоретичні методи (аналіз, синтез, класифікація, порівняння, узагальнення); емпіричні методи (метод спостереження та проєктивну методику «Мій страх»).

Методологічну основу дослідження становлять положення про навчання й виховання із застосуванням елементів театрального мистецтва. Мислителі, філософи, педагоги давніх часів Аристотель, Квінтіліан, Я. Коменський, Платон, С. Полоцький, Сократ, Цицерон та ін. надавали театральному мистецтву важливого значення.

Нетрадиційні методи театрального мистецтва – театралізацію як яскраву та образно-емоційну форму в навчанні й вихованні студентів практикували Ф. Прокопович і Г. Сковорода.

Можливості застосування театрального мистецтва в педагогічній підготовці на сучасному етапі розвитку соціально-педагогічної науки досліджують В. Абрамян, Н. Абалкін, , М. Барахтян, Ю. Єлісовенко, Р. Короткова, О. Комаровська, Л. Масол, І. Н. Ничкало, Сергєєва, Н. Стихун та ін.

Практичне значення роботи полягає у впровадженні (на волонтерських засадах) технології соціально-психологічного театру в роботі з вимушеними переселенцями (мігрантами).

Дослідницькою базою виступив Зеленодольський ліцей № 1 Зеленодольської міської ради Дніпропетровської обл.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювалися на засіданні кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, жовтень 2023 року та представлені тезами «Соціально-психологічний театр як форма привернення уваги до соціально-педагогічних проблем» у збірнику наукових праць The 1st International scientific and practical conference “Innovations and prospects in modern science” (January 15-17, 2023) SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2023. 425 p. ISBN 978-91-87224-02-7. С. 258-265. на II Міжнародні науково-практичній конференції «INNOVATIONS AND PROSPECTS IN MODERN SCIENCE» у Стокгольмі (Швеція).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, шести підпунктів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (61 позицій) та додатків (А-Б).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ТЕТАРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА НА ОСОБИСТІСТЬ

1.1. Театральне мистецтво як засіб підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери

Стрімкий євро інтеграційний прогрес України ставить низку нових соціальних запитів до населення. У сучасних європейських українських психолого-педагогічних дослідженнях та в освітній практиці зміщуються акценти з когнітивних на соціальні чинники, які забезпечують умови для успішної самореалізації та досягненні високого статусу в соціумі [6].

Одним із найефективніших засобів виховання дітей та молоді виступає театральне мистецтво. Використання театральної педагогіки в освітньому процесі підготовки соціальних педагогів дозволяє розвинути необхідний комплекс м'яких навичок, необхідних для успішного виконання професійних обов'язків у майбутньому, для особистісного самоствердження та ефективної адаптації у будь яких умовах.

Питанням розвитку творчої особистості переймалися ще з античних часів. Найважливішим з поміж усіх мистецтв вважалося театральне мистецтво, оскільки саме воно здатне розвивати духовну та фізичну складові особистості й ефективно впливати на розвиток творчого потенціалу людини.

Сучасна наука доводить, що факт використання театральної педагогіки у підготовці майбутнього соціального педагога не викликає сумнівів. Адже сучасному фахівцю соціономічної сфери вкрай необхідно володіти інноваційними методами і технологіями навчання, для успішного виконання функціональних обов'язків.

Сучасний соціальний педагог – фахівець високої кваліфікації, який повинен бути яскравою особистістю, яка вселяє довіру і надію, здатна знайти

нестандартні підходи для вирішення будь яких проблем клієнтів. А, відтак, процес підготовки майбутніх соціальних педагогів повинен озброїти майбутніх фахівців знаннями високого рівня, серед яких вагоме місце посідає театральна педагогіка, застосування елементів якої дозволить майбутньому фахівцю соціономічної сфери виконувати свої обов'язки на найвищому рівні професіоналізму.

Навчання молоді із застосуванням елементів театального мистецтва в педагогічній діяльності здійснювалося, розпочинаючи з давніх часів Аристотель, Я. Коменський, Квінтіліан, С. Полоцький, Платон, Сократ, Цицерон та ін.

Нетрадиційним методом театального мистецтва – театралізацією (яскравою, образною, емоційною) у навчанні й вихованні користувалися Г. Сковорода й Ф. Прокопович.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки можливості застосування театального мистецтва у підготовці майбутніх фахівців досліджують Н. Абалкін, В. Абрамян, Р. Abbs, М. Васильєва, Р. Вайнола, М. Барахтян, М. Braun-Galkovska, R. Gibson Ю. Єлісовенко, А. Капська, Р. Короткова, А. Полянничко, R. Scrutton I. Сергєєва, Н. Стихун та ін.

Сучасна соціально-педагогічна наука розглядає акторську майстерність як засіб удосконалення творчого потенціалу фахівця соціономічної сфери.

Аналіз європейського досвіду використання засобів театального мистецтва у закладах вищої освіти Польщі, Німеччини, країн Європейського Союзу демонструє різні види використання театралізації задля організації дозвіллевої діяльності молоді, а також з метою підготовки до професійної діяльності. Так, наприклад, у ряді Європейських країн, викладаються курси театальної майстерності, педагогіки театального мистецтва та сценічного мовлення.

Здобутки європейської системи освіти з організації театальної діяльності гармонійно поєднуються з ідеями навчання та виховання сучасних соціальних педагогів. Адже застосування елементів театальної педагогіки в

освітньому процесі закладу вищої освіти розкриває палітру широких можливостей впровадження новітніх технологій навчання, які допоможуть розширенню кругозору здобувачів освіти, збагатять стиль їхнього мислення, розкриють шляхи вирішення соціальних проблем тощо.

Вивчення напрямів освітньої політики на світовому рівні в цілому та у межах Євросоюзу зокрема показує, що відбувається зміна векторів в організації освіти, перехід її на якісно новий рівень в умовах динамічних глобалізаційних соціально-економічних і культурних процесів [3].

Нам імponує думка О. Рудницької, яка зазначає: «Важлива роль у сучасних державотворчих процесах належить мистецькій освіті як специфічній освітній галузі. Саме через неї реалізуються актуальні завдання збереження духовної спадщини народу, формується естетична культура особистості [38].

У словнику української мови знаходимо: «Мистецтво – це досконале вміння у справі; майстерність». Інший варіант пояснення терміну – «галузь творчої художньої діяльності». З огляду проблематики нашої роботи, нам імponує тлумачення мистецтва «...як творчого відображення дійсності в художніх образах, творчої художньої діяльності» [1, с. 719].

Оскільки театральне мистецтво за своєю природою і складом є мистецтвом синтетичним, тобто таким, яке у своєму арсеналі збило складові усіх інших мистецтв: образотворчого і музичного, хореографічного і літературного – це мистецтво стає у нагоді педагогічній і психологічній наукам.

Наукові доробки з галузей психології, соціальної роботи, соціології, семіотики, фізіології покладено в основу акторської майстерності.

Найважливішим засобом, який використовує театральне мистецтво – є слово.

Театральне мистецтво у ракурсі даного дослідження нам цікаве саме тим, що має соціально-педагогічні функції. Адже важливою умовою розвитку та прогресу будь якого суспільства є виховання духовної культури

особистості, існування пов'язане з такими незаперечними чинниками, як віра в гуманістичні ідеали особистості, бажання та здатність їх захищати та примножувати. І саме на цьому етапі наймогутнішим засобом формування духовності особистості виступає мистецтво, яке здатне відображати в художніх образах принципово нові рівні навколишньої дійсності.

Адже, саме мистецтво виступає тим універсальним засобом бачення світу очима іншої людини, саме мистецтво здатне перетворювати зовнішні культурні сенси у духовний світ особистості.

Наукові дослідження стверджують, що розвиток особистості органічно пов'язаний з її ставленням до мистецтва. Мистецтво впливає на формування внутрішнього світу особистості, одночасно впливаючи на вдосконалення соціальної практики, сприяє формуванню сукупності почуттів та ідей людства.

Відомо, що широке застосування виховних елементів та форм суспільного пізнання має частковий характер, а мистецтво, за умови умілого, цілеспрямованого і комплексного використання, здатне впливає комплексно на розум і серце. А відтак, ми сміливо можемо говорити про те, що мистецтво формує цілісну особистість.

Піфагорійці говорили, що мистецтво очищує людину, а сучасний індійський вчений В. Бахадур пише: «Мета мистецтва – надихати, очищувати і облагороджувати людину ...» [9].

Наукові розвідки доводять: «Не може людина стати дійсно культурною, тільки опанувавши культуру науки попередніх поколінь, і залишаючись на дикому, первісному рівні в емоційно-ціннісній сфері пізнання світу, де досвід, здобутий діяльністю тих самих поколінь, для неї не пріоритетний» [61].

Мистецтво сприяє розвитку емоційно-образної форма мислення як специфічної форму пізнання і передачі досвіду наступним поколінням

Отже, театральне мистецтво виступає засобом творення особистості.

В.О Сухомлинський у своїй відомій праці «Листи до сина» сказав: «Якщо не поліпшиться виховання, ми наплачемося з математикою, електронікою і космосом... Найголовніший засіб самовиховання душі – краса. Краса в широкому розумінні – і мистецтво, і музика, і сердечні відносини з людьми» [55].

І. А. Зязюн наголошує: «Соціальна значущість театрального мистецтва визначається рівнем впливу художніх образів на внутрішній світ людини, на всі напрямки її соціальної діяльності» [23, с. 22].

Л.С. Виготський писав: «Мистецтво втягує в коло соціального життя найінтимніші і найособистісніші складники нашої істоти. Для цього мистецтво володіє значним арсеналом своїх специфічних засобів, відсутніх у інших форм людської свідомості. Ці образи впливають на свідомість людини не помітно, але водночас на розум, почуття і волю» [8].

З. Фрейд – автор теорії психоаналізу зазначав: «Художні твори, даючи привід до сумісного переживання високо поцінованих відчуттів, викликають почуття ідентифікації, яких так гостро потребує культурне довілля... А коли твори мистецтва відображають досягнення цієї культури, то вони вражаюче нагадують про її ідеали» [51].

Л.Н. Столович пише: «У США було проведено спеціальний експеримент. Сутність його полягала в тому, що одну групу адміністраторів на досить тривалий час (10 місяців) звільнили від виконання основних посадових обов'язків і направили на навчання за спеціальною обширно-гуманітарною програмою, яка передбачала постійне і тісне спілкування з мистецтвом. Сюди входило відвідування музеїв і виставкових зал, концертних програм, читання книг, перегляд театральних вистав. Після проведення контрольного етапу експериментального дослідження було встановлено, що все це позитивно вплинуло на професійну активність респондентів. Вони набули досвіду нестандартних підходів до вирішення проблем, самостійності, творчості тощо [45].

І.А. Зязюн доводить: «Соціокультурні цілі суспільства з розвитком у ньому театрального мистецтва постійно змінюються і ускладнюються. Зміст цих цілей пізнається лише в результаті ретельного аналізу. Художнє життя суспільства визначається найширшим спектром різноманітних духовних потреб та інтересів, а також множинністю зовнішніх по відношенню до культури обставин» [22].

Філософські розвідки з даного питання наголошують: «Велика трагедія народу, коли він помирає від засухи, голоду, злиднів, економічної кризи. Причин тут декілька... У стократ більша трагедія народу, коли він живе мертвим, коли душа його не збагнула власних історичних надбань і культури. І тут причин декілька... Але основна з них – розумні голови політиків, бо таким народом легко керувати, легко його зробити найдешевшою рабською трудовою силою в світі. І не дивно, що у країні, ставлення до культури освіти стає адекватним найзлішим ворожим силам або паразитам» [50].

Сучасне театральне мистецтво оперує великою кількістю різноманітних жанрів, які, у своїй професійній діяльності використовує і соціальний педагог. Найвживаніші із них, на нашу думку, доречно подати в таблиці 1.1.

Табл. 1.1.

Жанри театрального мистецтва, які використовує у своїй професійній діяльності соціальний педагог

Жанр	Сутність жанру
<i>Драма</i>	Драма – це дія, дійство, діяння, – літературний жанр, соціального, історичного або побутового характеру з гострим конфліктом, що розвивається в постійній напрузі.
<i>Комедія</i>	Комедія – драматичний твір, в якому за допомогою засобів сатири та гумору викривають негативні побутові та суспільні явища, які розкривають смішне навколишньої дійсності людини та живих істот.
<i>Фарс</i>	Фарс – кіно - комедія або театральна комедія з легким змістом і лише зовнішніми комічними прийомами.
<i>Експериментальний театр</i>	Експериментальний театр або авангардний театр – передовий вид театру, який застосовують на світових аренах. Він має різні форми прояву, аналогів яким не існує.

	Експериментальний театр для зміни тональності сприйняття та більш ефективного зв'язку з публікою використовує новітні засоби комунікації за допомогою мови та рухів.
<i>Фентезі</i>	Фентезі – один із жанрів сучасного мистецтва, дії якого відбуваються у вигаданому світі, де чудеса і вигадки сучасного світу постають як реальність. Жанр фентезі в своїй основі використовує магію, казку, надприродні явища.
<i>Імпровізаційний театр</i>	Імпровізаційний театр – вид театру, спектаклі в якому створюються методом імпровізації. Такі театри відомі в народному середовищі починаючи ще з V ст. до н. е.
<i>Музичний театр</i>	Музичний театр – це одна з форм театральної вистави, що поєднує пісні, розмовний жанр (діалоги, монологи, акторську гру, танець).
<i>Театр соціальних тем</i>	Соціальний театр – це новітня форма театрального мистецтва, яка дозволяє глядачам не лише споглядати виставу, а і самому ставати її частиною, змінювати її, створювати власну і, найважливіше, переживати всі емоції героїв вистави.

Отже, визначення власного світового статусу, ступені його досягнення, залежить від того, наскільки успішно ми змогли засвоїти суспільні цінності, провідну роль серед яких відіграє театральне мистецтво, яке через хвилювання і радість розкриває перед нами соціальний сенс життєвих явищ, примушуючи пильніше вдивлятися в світ, який нас оточує.

Театральне мистецтво спонукає нас до співпереживання, та засудження зла. А потреба у красі та прекрасному, яку несе театральне мистецтво стверджує моральну красу, спонукає нас непримиримо ставитися до потворного і вульгарного.

1.2. Розвиток творчої індивідуальності майбутнього соціального педагога засобом театрального мистецтва

Психолого-педагогічна наука не безпідставно стверджує, що педагогічне мистецтво є найбільш подібним до театрального. Тож театр по

правомірно називають найбільш природним й органічним засобом розвитку творчої індивідуальності майбутнього соціального педагога.

Цьому сприяє цілий арсенал засобів театрального мистецтва (написання сценарію, режисура, оформлення, репетиція, входження в образ і програвання ролі; пантоміма, імпрровізація, критична оцінка спектаклю тощо) та театральної педагогіки (акторський і рольовий тренінги, етюди; навчальна, ритмічна, імпрровізаційна драматизація; вправи, які розвивають професійну увагу, творчу уяву) [30].

Д. Антонович зазначає: «Як «компільоване мистецтво» театр впливає на глядача комплексно, через психофізичний вплив, який породжується завдяки ефекту художнього синтезу – трансформації в єдине ціле полі сенсорного впливу на його емоційно-чуттєву сферу всього комплексу мистецтв, задіяних у виставі. Специфічність театру й полягає саме в тому, що поза художнім сплавом, органічним поєднанням різних видів мистецтва воно існувати не може, синтез є його основою. Завдяки синтезу мистецтв поглиблюються пізнавальні й виховні можливості театру, його здатність впливати на розвиток творчої індивідуальності» [2, с. 3].

Театр як мистецтво синтетичне будується на сценічній дії актора та всього акторського ансамблю: міміці, пантоміміці, жестах, сценічному слові тощо.

Усі ці складові сцени:

- біогенні – пов'язані з природною енергією акторів;
- мімогенні – залежні від моторики руху;
- логогенні – зумовлені вербальним впливом.

Ці елементи створюють театральну дію (дійство), в якій унаочнюють поєднання фізичного і психічного стану актора-образа і найбільш повно, на переконання академіка І. Зязюна, виявляється людська неповторність. Через почуття людини, її переживання, ця дія доходить до глибинних шарів підсвідомості й спричинює психологічні зрушення, катарсис.

Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи дає таке визначення дефініції «катарсис»: «Катарсис – емоційне потрясіння людини, яке зумовлює виникнення внутрішнього стану очищення і облагородження та супроводжується позитивними переживаннями і афектами» [47, с. 81].

Цей термін належить Аристотелю, бо саме він уперше у вченні про трагедії застосував цю дефініцію для позначення душевної розрядки, яку відчуває глядач у процесі співпереживання і емоційного потрясіння під час перегляду театральної вистави.

Катарсисна сутність театрального мистецтва виявляється у його колективному співпереживанні.

М. Андерсен-Уоррен і Р. Грейнджер зазначають: «Глядачі проживають переживання акторів, ідентифікуючись з ними, і водночас, дотримуються «естетичної дистанції», що передбачає усвідомлення меж між мистецтвом і реальністю й дозволяє більш глибоко розкривати характери, події та ідеї, які є частиною реальності» [48].

Психологи та драма терапевти переконані, що драматична ідентифікація здатна змінити людину, оскільки в цьому процесі у людини з'являється можливість побачити себе під різними кутами зору, не відсторонено, а переживаючи сильні почуття, які відображають її наявний життєвий досвід і дозволяють виявити свою здатність у продуктивній дії.

Естетична ж дистанція яка є обов'язковою умовою театральної дії, сприяє індивідуалізації й водночас – універсалізації переживань. Завдяки чому підносить особисте й сприяє гуманізації всезагального. Унаслідок цього в людини формується прагнення «до постійного поступу, самовдосконалення та творчого самоствердження.

А відтак театральне мистецтво виступає постає як найбільш соціальне і комунікативне з усіх мистецтва, адже, воно,

- по-перше, являє собою «концентрацію фундаментального людського досвіду»;
- по-друге, є неможливим поза спілкуванням акторів між собою й глядацькою залюю;
- по-третє, «незрівнянне з жодним мистецтвом», бо театр здатний об'єднувати почуття, думки, волю та устремління багатьох людей», впливати на їх переживання.

Ю. Богуцький зазначив: «...водночас йому притаманна здатність поєднувати індивідуальний і соціальний виміри людського буття, адже соціальне розглядається в ньому крізь призму індивідуального сприйняття і відчуття. Театр реалізує соціальну сутність людини в її спонтанності та вільному прояві почуттів і творчої уяви, який завжди передбачає винесення їх на публіку, передачу глядачеві й встановлення із ним емоційно-почуттєвого контакту, в якому реалізуються очікування актора на емоційну зворотну реакцію залу – потужний стимул як акторської творчості, так і процесу її сприймання» [4].

Театральне мистецтво залучає людину до нової ситуації, в якій вона змушена реагувати, мобілізуючи свої творчі сили, увагу, фантазію, оволодіваючи органічною дією в умовах публічної творчості «публічної самотності»; «перебування тут і зараз», ситуації «Якщо б», «багаторазового повторення одного й того ж самого».

Оволодіваючи самим собою, усвідомлюючи власні можливості у взаємодії з аудиторією, актор здатний зачарувати та заволодіти нею.

Це саме ми можемо сказати й про педагога. І. Зязюн справедливо зазначає: «... до тих пір, доки педагог не виробить майстерності підпорядковувати себе педагогічній меті, не досягне особистих можливостей впливу на учнів, вони по-справжньому не усвідомлять його інформації» [23].

М. Андерсен-Уоррен, Е. Гоффман, Р. Грейнджер та К. Елам [48] доводять, що театр є потужним засобом розвитку різноманітних творчих

якостей особистості. На їх переконання без творчості, уяви, фантазії не може бути драматичного дійства.

За допомогою театральної дії відбувається занурення особистості у звичне оточення, а це, в свою чергу, що вимагає від неї більшої активності, уваги, уяви, а завдячуючи яскравими ефектам, задоволенням від залучення до гри або її споглядання стає ще більшим.

У процесі перегляду вистави розвиваються такі спеціальні здібності особистості, які стосуються «мистецтва інтонації в говорінні, пластичного руху і пози, мистецтва оформлення», наголошував Д. Антонович, виховуються «уміння слухати»" казав К. Станіславський, формуються навички і вміння, пов'язані з публічною творчістю, такі як: творча уява, увага, фантазія, емоційно-естетична сприйнятливність, ейдетична та емоційна пам'ять, яка миттєво відгукується на різноманітні життєві враження, тобто формуються головні чинники сценічної майстерності, зауважував Л. Курбас.

Науковці і педагоги різних історичних епох наполягали на загально розвивальних і суто прагматичних функціях театру у формуванні особистості. Зокрема, Я.-А. Коменський вважав, що використання театрального мистецтва є необхідним «для розвитку спостережливості, швидкої реакції, вмінь робити привабливі рухи, тримати обличчя, руки, як і все тіло, відповідно до обставин, змінювати й пристосовувати голос, словом, виконувати будь яку роль належним чином і за будь яких обставин триматись благопристойно, будучи далеким від усілякої дерев'яної сором'язливості» [26].

Педагог зазначав, що гострота людського розуму, розвивається інтенсивніше, коли публічно виступаєш перед глядачами на сцені, адже її неможливо розвинути настановами або силою дисципліни.

А. Макаренко метою підвищення ефективності педагогічного впливу на вихованців активно застосовував у своїй педагогічній діяльності мистецтво театру. Педагог стверджував, що цей метод сприяє утвердженню мажору в колективі, дозволяє вихованцям та педагогам у спільній творчій

співпраці встановлювати стосунки співробітництва та співтворчості, виховує у підростаючого покоління гуманістичні якості.

Вагому роль у розвитку творчої індивідуальності майбутнього соціального педагога відіграють й ігри-драматизації, які розробив В. Верховинець як спеціальний курс, присвячений розвитку педагогічної майстерності майбутнього педагога.

Їх цінність полягає у наданні студентам можливості реалізувати потреби у наслідуванні й самовираженні, які, у свою чергу, пов'язані з формуванням їхнього ставлення до оточуючого світу, інших людей та самих себе.

Прийняття на себе ролі іншого викликає співчуття до нього, ідентифікацію з ним та перевтілення в його образ. Завдяки цьому майбутній педагог виходить за межі свого «Я», збагачуючи свій досвід і розширюючи коло власних переживань. Це, сприяє розвитку в майбутніх соціальних педагогів емпатії, яка розглядається як опорна професійна здібність, що пов'язує воедино їх творчий потенціал, здатність до перевтілення та їх художньо-виражальні здібності.

У ході творчого самовираження у майбутніх соціальних педагогів вивільняється інтуїція й творча уява, розвивається асоціативне мислення, емоційна виразність, виховується культура почуттів.

Отже, в спеціальній літературі театральне мистецтво розглядається у співвіднесенні з педагогічною майстерністю й педагогічною творчістю.

М. Васильєва доводить, що: «...його активне використання у процесі їх формування сприяло перетворенню дисципліни «Основи сценарної роботи соціального педагога» на найулюбленіший серед студентства. Це зумовлене тим, що ігровий аспект, який є основою театального мистецтва, моделюючи діяльність студентів в ігровій формі, уможлиблює вільний прояв їхніх педагогічних, художніх і творчих здібностей, що приносить їм надзвичайну радість, Адже в цьому процесі «сама дія супроводжується почуттями піднесення й напруги і несе із собою радість та розрядку» [6].

О. Беспалько, не безпідставно, доводить, що: «Значення театрального мистецтва полягає передусім, у розвитку в особистості здатності до перевтілення, яку педагог має використовувати з метою морально-естетичного й творчого розвитку учнів. Тому головними завданнями шкільного самодіяльного театру він вважав навчання, виховання та ушляхетнення вихованців» [3].

Але, станом на сьогодні, ми можемо сміливо стверджувати, що можливості впливу театрального мистецтва не обмежуються лише позанавчальною театральною діяльністю.

Сучасні умови навчання впевнено утверджують нові позиції і на їх ґрунті виникла нова галузь педагогіки – драмо-герменевтика, автором якої є В. Букатов. Цей напрям виник на перетині театральної, герменевтичної та педагогічної галузей. Він передбачає спільне проживання, переживання, та розуміння сенсу уроку всіма його учасниками, включаючи вчителя.

С. Фейгінов зробив спробу інтерпретувати теорію педагогічної драматизації, яку вважає основою:

1) проживання у запропонованих педагогічних обставинах сконструйованого художньо-педагогічними засобами образу;

2) переживання його моральних і соціальних сенсів на рефлексивному рівні усвідомлення, включення до індивідуального досвіду вихованців, а також

3) втілення результатів інтеріоризації та оцінювання цього образу в практиці педагогічного спілкування й творчої взаємодії [52].

У процесі педагогічної драматизації «театрально-виконавська діяльність ставить і виконавця й глядача в позиції, яким притаманні великі педагогічні можливості», – зазначає А. Єршова. Виконавець збирається з духом, думками й наважується зіграти, тобто втілити певний замислений ним образ дії. Для цього йому доводиться мобілізувати увагу, уяву, волю, пам'ять, мислення, зігравши, стикнутися з реакцією на його роботу й порівняти її з оцінкою глядачів та інших виконавців. А глядачеві доводиться

уважно помічати усе, що відбувалося на сцені, й дізнатися, зрозуміти, навіщо і чому актор грав і робив саме те, що він робив».

Вбачаючи цінність театральних методів в їх здатності організовувати колективну творчість, яка базується на увазі людини одна до одної, ми обстоюємо необхідність вивчення курсу «Основи сценарної роботи соціального педагога». Адже застосування педагогіки театру й театральної педагогіки на заняттях цього курсу сприяє розвитку творчої індивідуальності студентів, оскільки стосуються не лише акторської творчості, але й за висловом І. Зязюна, є наукою про те, «як, спираючись на об'єктивні закони, вирощувати, розвивати, збагачувати різноманітні здібності, і не лише сценічні» [23].

Застосування театального мистецтва й театральної педагогіки, а в нашому випадку елементів соціально-психологічного театру, в процесі розвитку творчої індивідуальності майбутніх соціальних педагогів дозволяє:

- збагатити і зміцнити їхні емоційні ресурси, комунікативні й творчі можливості;
- розвинути їхній педагогічний артистизм, внутрішню й зовнішню педагогічну техніку, зокрема, такі специфічні педагогічні творчі якості, як зовнішня виразність, переконливість, сценічність, динамізм особистості, магнетизм погляду, вміння тримати паузу, набувати м'язової свободи й м'язової радості, емоційна заразливість, здатність до педагогічної імпровізації, перевтілення, швидка реакція, кмітливість, розподілення уваги, володіння голосом, мімікою, емпатія, педагогічна рефлексія тощо;
- виховати здатність до адекватного реагування на виникнення несприятливих педагогічних ситуацій, спроможність адаптуватися до оточення та умов, а також перетворювати його, відповідно до мети професійно-педагогічної діяльності;
- сформувати вольові якості, здатність до саморегуляції, мобілізації життєвого досвіду в потрібний момент;
- розвинути творчу активність та пізнавальний інтерес;

– збагатити поведінковий репертуар досвідом, запозиченим з драматичних творів тощо [56].

Висновки до розділу 1

Аналіз спеціальної літератури дозволив зробити такі висновки.

Театральне мистецтво виступає одним із найефективніших засобів виховання дітей та молоді.

В ракурсі нашого дослідження театральне мистецтво нас цікавить саме тим, що здійснює соціально-педагогічні функції.

Використання елементів театральної педагогіки в освітньому процесі для підготовки майбутніх соціальних педагогів дозволяє розвивати у них необхідні м'які навички, які стануть в нагоді для успішного виконання професійних обов'язків у майбутньому.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

1.1. Професійно-етична культура фахівця соціономічної сфери як соціально-педагогічна проблема

Зміст соціально-педагогічної роботи фахівця соціономічної сфери вирізняє ціннісно-гуманістичний характер, який визначається її сутністю та метою.

Соціальний педагог як носій, творець і розповсюджувач гуманістичних цінностей робить вагомий внесок у розвиток культури суспільства та народу. Тож вважаємо за необхідне докладніше зупинитися на визначенні поняття «культура».

У філософії, історії та педагогіці поняття «культура» набуває значного поширення з другої половини XVIII століття. Культура характеризується тим, що вона притаманна лише людині.

Культуру розглядають як специфічну характеристику народу, адже вона відображає ставлення суспільства до історії, етносу та природи.

Словник психолого-педагогічних понять і термінів тлумачить дефініцію «культура», як творчу діяльність людини в усіх сферах буття і свідомості, яка ґрунтуються на освоєнні культурної спадщини народу та спрямована на перетворення багатств людської історії у внутрішні надбання особистості, та всебічний розвиток духовних сил людини [42].

Також культуру визначають як сукупність «практичних та матеріальних, надбань суспільства», «продукт діяльності», «духовну складову народу», в якій відображено історичний рівень розвитку суспільства й людини.

Культура виступає у якості характеристики розвитку людини, її духовного начала, матеріального світу, мірою універсальності, за

допомогою якої особистість вступає у взаємодію сама з собою та навколишнім світом.

Культурі належить вагома функція збереження та передачі досвіду суспільства від покоління до покоління. Вона впливає на діяльність людей, здатна генерувати їх генетичний код та програми спілкування і діяльності. Має вплив на зміни в суспільстві.

Найдревніша наука філософія, станом на сьогодні, не має однозначного тлумачення «етична культура» на сьогодні не має однозначного тлумачення.

Визначення етичної культури по різному визначають і характеризують представники екзистенціалізму (П. Рікер), ідеалістичної філософії (Д. Юм), персоналізму (Е. Муньє), феноменологічної методології (Е. Гуссерль), інтуїтивізму (Д. Мур).

Філософи сучасності (А. Гусейнов, Н. Голик, І. Ілляєва, І. Зеленкова, М.Каган, В. Лозовой, В. Малахов, М. Тофтул) розглядають етичну культуру в суспільно історичному контексті, пов'язуючи її з практикою діяльності та людськими взаєминами.

Психологи проводячи дослідження у царині етичної культури виокремлюють такі її напрями: І. Бех. – особистісно-орієнтований; С. Іконнікова – діалогічний; Д. Б'юдженгал та Р. Мей – екзистенційний; К. Роджерс – особистісно-центричний; А. Адлер, В. Франкл, З.Фрейд – психоаналітичний; А. Маслоу – гуманістичний; Л. Кольберг, Ж. Піаже – когнітивний; М. Соте – практичний; Н.Кольцов, біолого-генетичний; Л. Виготський, С. Рубінштейн – культурно-історичний.

Представники гуманістичної педагогіки Г. Васянович, Л. Бурдейний, І. Грязнов, В. Діуліна, О.Савченко, О. Сухомлинська, Л. Хоружа, П. Чернікова виділяють поліаспектність етичної культури, зазначаючи, що вона охоплює всі сфери людського життя та проявляється в ставленні Батьківщини, мови, рідних, оточуючих, природи та праці.

Беручи до уваги масштаби та багатofункціональність даної дефініції, етичну культуру особистості визначають як: «Наслідок морального

розвитку людини, що характеризується рівнем засвоєння моральних цінностей, причетністю до їх створення, збереження та реалізації в практичній діяльності» [42].

Фундамент етичної культури – етичні цінності, які відображаються в етичних категоріях, в них розкривається уявлення людства чи народу про добро і зло, совість, справедливість.

Поняття відповідальності, обов'язку, честі, гідності – це ключові поняття етичної культури, за допомогою в людини формується ставлення до життя, оцінюються вчинки та явища життя, діяльність і комунікація особистості.

Наукові розвідки у царині психолого-педагогічної науки доводять, що провідну роль у формуванні особистості, її морально-етичної культури, відіграють:

2. соціальне середовище;
3. культурологічні фактори та сукупність їх впливів.

Змістова основа етичної культури належить етиці, яка раціонально обґрунтовує мораль.

Етика Канта доводить: «... моральна свідомість – це найперше, моральний обов'язок, сформульований автором як «категоричний імператив». Людина повинна чинити так, щоб її норми поведінки могли стати всезагальними і законодавчими» [25].

У ракурсі нашої проблематики актуальною постає проблема професійної етики та культури майбутнього фахівця соціономічної сфери.

На наше глибоке переконання не можна підмінити загальнолюдську мораль професійною. Ми переконані, що існує тільки одна мораль – загальнолюдська, всі інші це лише специфічні етичні системи, які виступають у якості її різновидів.

Л. Гасюк визначає професійну етику як певну сукупність я етично-морально-етичних настанов та ціннісних орієнтацій, які впливають на

систему норм та цінностей, і регулюють конкретну специфічну професійну діяльність.

Професійно-етична культура соціального педагога проявляється в конкретних інваріантах певних професійних сфер діяльності.

Оскільки соціальний педагог у своїй повсякденній діяльності стикається з великою кількістю етичних проблем й дилем, які не визначено правовими нормами, вважаємо, що покладання на етику є надзвичайно важливим

Науковці Т. Семигіна та І. Грига констатують, що, професійна етика соціального педагога це постійний пошук резервів та використання різноманітних ресурсів як соціальних так і особистісних як фахівця, так і клієнта.

Нам імponує думка провідного фахівця в галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи А. Й. Капської, яка зазначає, що етична культура соціального педагога – система етичних якостей, які регулюють соціально-педагогічні відносини і виконують регулятивну функцію [26].

Таким чином, можна стверджувати, що професійно-етична культура є одним із найважливіших компонентів етичної культури соціального педагога.

Етичну культуру соціального педагога визначають як сукупність стійких знань про норми, правила, принципи, моральні цінності та ідеали суспільства і людини та застосування їх в професійній діяльності.

Рівень розвитку професійно-етичної культури фахівця соціономічної сфери визначають:

- культура моральної свідомості, (що відображається в світоглядних позиціях, етичних знаннях і переконаннях фахівця соціономічної сфери);
- культура моральних почуттів, (що проявляється у альтруїзмі, відданості справі, любові до ближнього, доброчинності, довірі, повазі, співпереживанні, гуманізмі, толерантності тощо;

- культура моральної поведінки, (що характеризується конкретними способами застосування в практичній діяльності міркувань та почуттів, ступінь їх перетворення в повсякденні норми для вчинків.

Структура професійно-етичної культури соціального педагога складається із чотирьох компонентів, які ми подаємо в таблиці 1.2.

Табл.1.2.

Компоненти професійно-етичної культури

Назва компоненту	Сутність компоненту
<i>Аксіологічний компонент</i>	Системо-утворюючий компонент, який дозволяє подати і розкрити професійно-етичну культуру фахівця соціономічної сфери як сукупність педагогічних цінностей та ідеалів. Цінності цього компоненту презентують внутрішню моральну культуру соціального педагога.
<i>Технологічний компонент</i>	Виступає у ролі способу соціально-педагогічної діяльності. Необхідними навичками у професійній діяльності виступають мова і невербальне спілкування, уміння співпрацювати в команді, уміння вислуховувати і зацікавлювати, уміння правильно висловлюватися і логічно викладати думки, уміння проектувати, організаторські уміння, уміння застосовувати технології спілкування і розв'язання конфліктних ситуацій.
<i>Творчий компонент</i>	Виступає свідченням проявів педагогічної творчості фахівця соціономічної сфери і виявляється в педагогічній культурі, в основі якої лежить єдність професійних та етичних начал; творчих почуттів; мобілізації творчих станів.
<i>Особистісний компонент</i>	Розкриває багатогранність етичної культури соціального педагога і є специфічним способом реалізації його сутнісних сил. Це зумовлено об'єктивною необхідністю, яка відображається у психіці людини та сприймається нею як потреба. Особистісний компонент виступає ланкою, яка пов'язує людину та навколишнім світом. В структуру особистісного компоненту входять моральні потреби, професійний обов'язок, професійні інтереси, здібності, пам'ять, увага, мислення, уявлення, професійна та соціальна активність.

Виконання професійних зобов'язань не можливе без дотримання Етичного Кодексу соціального педагога. Він орієнтує фахівця на дотримання

моральних принципів у соціально-педагогічній діяльності, повазі до гідності кожного, пріоритетності інтересів клієнтів, толерантності, довіри та взаємодії у вирішенні професійних завдань, доступності соціальних послуг, конфіденційності, дотримання норм і правил професійної етики.

Варто відзначити, що у своїй роботі соціальний педагог зобов'язаний дотримуватись «Декларації принципів толерантності», оскільки толерантність є одним із найважливіших принципів у роботі фахівця даного профілю.

Робота соціального педагога відрізняється тим, що він має справу з зовсім різними категоріями клієнтів, які дуже часто можуть не викликати симпатії, але принцип толерантності і полягає в тому, аби терпимо ставитися до відмінностей різних людей, не звертаючи увагу на їх релігійні уподобання, національні особливості та поведінкові стереотипи.

Бути толерантним – означає бути справедливим, неупередженим, терпимим. Спеціалісти соціономічної сфери надають допомогу усім, хто її потребує. Всім, хто потребує захисту, підтримки, консультації, поради.

Принцип толерантності тісно пов'язаний з професійно-етичним принципом діяльності соціального педагога, тому що цей принцип категорично не допускає проявів зневаги до кожної особистості. Слід пам'ятати, що кожна людина неповторна і унікальна. Вона має право на самоствердження та самореалізацію.

Право на отримання соціально-педагогічних послуг мають як громадяни України, так і громадяни іноземних держав, особи без громадянства, вимушено переміщені особи, внутрішні переселенці, біженці, які перебувають в країні на законних підставах та потребують допомоги, тому що перебувають у складних життєвих обставинах.

Етичні норми – усталені вимоги до поведінки й діяльності соціальних педагогів відносно суб'єктів і об'єктів соціально-педагогічної діяльності, вони відображають основні вимоги та критерії поведінки, які визначаються специфічними умовами та особливим змістом професії. Саме в

цих нормах передбачено, що фахівець соціально-педагогічної діяльності повинен підвищувати якість соціальних послуг, постійно розвиватися і самовдосконалюватись, залучати волонтерів для виконання посильних завдань,; неухильно дотримуватись професійно-етичного кодексу, здійснювати професійну діяльність відповідно етичним нормам і правилам загальноприйнятої поведінки.

Згідно з етичними обов'язками, соціальний педагог має постійно підвищувати статус соціально-педагогічної роботи. Працювати над тим, аби роз'яснювати клієнтам її призначення, завдання та цілі. Постійно відчувати відповідальність за клієнтів. Вміти визначати причини і характер сімейних, групових, індивідуальних соціальних і глобальних проблем.

Показниками добре сформованої професійно-етичної культури також виступають уміння відстоювати власні честь та гідність; уміння обмінюватися професійними знаннями з колегами.

Отже, сформована професійно-етична культура соціального педагога, є важливим компонентом соціально-педагогічної діяльності, яка регламентує професійну діяльність кожного фахівця.

Знання професійно-етичних норм допомагає глибоко усвідомлювати принципи і норми соціально-педагогічної діяльності, обумовленої моральною відповідальністю перед клієнтами. Втілюючи етичні принципи і норми у реальній професійній діяльності соціальний педагог може називатися високо моральним, оскільки моральність виступає основою етичної свідомості особистості.

2.2. Мовна культура соціального педагога як особистісна й суспільно-значуща цінність

Аналіз спеціальної методичної, психолого-педагогічної літератури та вивчення передового педагогічного досвіду дозволяє стверджувати, що науковці і практики Є. Бондаревська, Н. Дусь, І. Зимня, І. Ісаєв, В. Кремень

та ін. наголошують, що культура педагогічного спілкування – своєрідна інтеграція, тобто це синтез природних та набутих особистісних рис і якостей особистості, які дозволяють фахівцю забезпечити високий рівень діяльності у соціально-педагогічній сфері. І цілком природно, що культура педагогічного спілкування що має свою систему і структуру.

Професійну діяльність соціального педагога вирізняє надзвичайно обширна робота з різними категоріями клієнтів: учні, школярі, молодь, літні, старі люди, інваліди, хворі, педагогічно занедбані, бездомні діти, неповні і неблагополучні родини тощо.

Різні галузі життєдіяльності особистості, такі як центри соціального забезпечення, центри працевлаштування, навчально-виховні заклади, гімназії, ліцеї, дошкільні заклади, кімнати школярів, позашкільні центри освіти, заклади охорони здоров'я, реабілітаційні центри комітети у справах неповнолітніх, пенітенціарні служби, дитячі прийомники, також потребують професійного втручання соціального педагога.

Також соціальний педагог постійно тісно співпрацює з державними та громадськими організаціями, які сприяють йому у вирішенні професійних завдань. Це представники юриспруденції, медицини, виконавчих органів, органів місцевого самоврядування різних рад, спілок тощо.

А відтак зрозуміло, що спеціаліст соціальної сфери повинен на високому рівні володіти мовною культурою (культурою мовного спілкування). Оскільки мова – найважливіший засіб у театральному мистецтві та в професійній діяльності фахівця соціономічної сфери.

Для сучасного етапу суспільного розвитку характерним є усвідомлення в потребі у висококваліфікованих, компетентних фахівців, які вільно на високому рівні оволоділи своєю професією, і готові постійно професійно зростати в майбутньому, тобто бути професійно мобільними.

А відтак, соціономічна сфера у цьому контексті набуває особливого значення, адже саме соціальні педагоги покликані виховувати громадян з

активною життєвою позицією, формувати нові покоління творчих, про активних, високоморальних і високультурних українців.

Культура – це феномен, який викристалізовувався протягом багатьох століть, цей феномен створений людиною у стародавні часи, властивий тільки їй, він продовжує функціонувати, створюватися та відроджуватися і сьогодні, виступаючи особистісним ключовим чинником виховання та формування особистості, прищеплюючи їй власні ціннісні орієнтири, пріоритети, моральні установки та норми.

В Українському педагогічному словнику за редакцією С. У. Гончаренка, знаходимо «культура (англ. *culture*) є сукупністю практичних, матеріальних та духовних надбань суспільства, в яких відображається історично досягнутий рівень розвитку суспільства та людини та втілюються у результатах продуктивної діяльності; це рівень освіченості та вихованості особистості, а також рівень оволодіння певною галуззю знань або діяльності» [12, с. 87].

У широкому сенсі «культура» це створена людиною штучна сфера існування, яка регулює соціальну взаємодію та поведінку і виступає джерелом самореалізації.

Василь Олександрович Сухомлинський неодноразово наголошував, що педагогічна культура повинна виступати особистісною властивістю вчителя, батьків та керівників закладів освіти.

І. Ємець досліджуючи феномен «педагогічної культури» зазначає, що вона виступає інтегративною якістю особистості вчителя-професіонала, і є обов'язковою умовою та передумовою ефективної педагогічної діяльності, узагальненим показником професійної компетентності педагога та метою його професійного самовдосконалення [18, с. 248].

Спираючись на наукові розвідки корифеїв у царині дослідження педагогічної культури ми можемо стверджувати, що педагогічна культура – це культура самопізнання особистості вчителя, яка відбивається у всіх сферах його життєдіяльності та представлена багатоманіттям культури

спілкування, його сприймання, самовираження, професійно-педагогічною організацією та практикою.

Спілкування є одним із найважливіших чинників у педагогічній діяльності, адже воно спрямоване на встановлення процесу взаємодії між суб'єктами в освітньому процесі, покликане налагоджувати та підтримувати соціальні контакти між усіма учасниками освітнього процесу. Саме тому проблема педагогічного спілкування як ніколи гостро постала на порядку денному сучасного розвитку суспільства та спеціалістів соціономічної сфери зокрема .

Усі наведені вище наукові розвідки розуміння сутності понять «культура», «педагогічна культура», «спілкування», дозволяють констатувати, що «культура педагогічного спілкування» - це складова професійної компетентності педагога, яка уособлюється його компетентностями у спілкуванні та базується на основі особистісного комунікативного потенціалу педагога. Можна сміливо стверджувати, що це система фахової комунікативної підготовки фахівця, яка спрямована на формування та розвиток сукупності усіх професійних знань, умінь і навичок, які здатні забезпечити наявну комунікативну компетенцію майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери.

І. Ісаєв авторитетно доводить, що культура педагогічного спілкування має трикомпонентну структуру, яку ми подаємо на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Структура культури педагогічного спілкування

Вітчизняний педагог Ю. Смаковський доводить, культура педагогічного спілкування педагога конкретизується та розкривається через культуру мислення та культуру почуттів. Зупинимося на цих компонентах докладніше і представимо їх у таблиці 1.3.

Табл. 1.3

Культура педагогічного спілкування

<i>Компонент</i>	<i>Сутність компоненту</i>
<i>Культура мислення</i>	Формування культури мислення майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери відбувається повсякденно; це явище здійснюється за допомогою спеціальних засобів я у процесі всієї життєдіяльності індивіда
<i>Культура почуттів</i>	Відбивається через багатогранний внутрішній світ особистості і полягає в здатності проявляти турботу про інших, кохати, уміти піклуватися, пишатися, соромитися тощо. Розвиток гамми переживань сприяє емоційно-високому збагаченню праці фахівця соціально-педагогічної сфери, урізноманітнює вербальні та невербальні контакти між учасниками освітнього процесу

Саме тому формування культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери необхідно здійснювати засобом формування аксіологічного (розвиток та формування системи професійних цінностей), технологічного (способи та прийоми педагогічної діяльності) та особистісно-

творчого (як прояв індивідуально-творчих якостей так рис особистості фахівця соціально-педагогічної сфери) компонентів.

Аналіз спеціальної наукової психолого-педагогічної літератури дозволяє констатувати, що педагогічна культура у спілкуванні соціального педагога виконує низку функцій, їх визначення зумовлено змістом структурних компонентів.

Н. Басюк виокремлює наступні функції педагогічної культури:

- гносеологічна;
- гуманістична;
- комунікативна;
- інформаційна;
- нормативна;
- навчальна;
- виховна.

Зважаючи на те, що культура педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери безпосередньо пов'язана із його майбутніми досягненнями, які відбуваються під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, вважаємо за доцільне ці функції розподілити на дві групи:

- 1) група I – «Функції внутрішньої спрямованості»;
- 2) група II – «Функції зовнішньої спрямованості».

Дві групи функцій подаємо на рис 1.2.

Рис. 1.2. Функції культури педагогічного спілкування

Подаємо функції внутрішньої та зовнішньої спрямованості у таблиці Табл. 1.4 з розкриттям змісту кожної із функцій.

Табл. 1.4

Функції внутрішньої та зовнішньої спрямованості фахівця

Функції внутрішньої спрямованості (Група I)		Функції зовнішньої спрямованості (Група II)	
Назва функції	Сутність функції	Назва функції	Сутність функції
Інформаційно-пізнавальна функція	Її сутність полягає у передачі сукупності усіх професійних умінь та навичок; оволодіння сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями; орієнтування в потоці різноманітної психолого-педагогічної, спеціальної та методичної літератури, нерозривно пов'язаної з процесами творчого самовдосконалення, саморозвитку, самоосвіти та самопізнання	Комунікативна функція	Ця функція є ключовою функцією культури педагогічного спілкування, вона відповідає на низку першочергових питань іпотреб особистості у спілкуванні і забезпечує комунікативну, інформаційно-пізнавальну взаємодію та відповідний ціннісно-смісловий обмін корисною

			інформацією
Творча функція	<p>Її задача – постійне вдосконалення майбутнім фахівцем соціономічної сфери власних творчих здібностей, творчого мислення та творчої самостійності; формування умов для активної реалізації творчого потенціалу майбутнього соціального педагога</p>	Моральна функція	<p>Спрямована на розуміння певних правил та принципів для здійснення соціально-педагогічної діяльності, вона відповідає за забезпечення формування в майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери моральних установок, ціннісних орієнтирів на розвиток морально-етичних якостей особистості майбутнього фахівця</p>
Оціночна функція	<p>Відображається у повній мірі в процесах пізнання та формування в майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери системи його професійних та особистісних цінностей та ціннісних орієнтацій; її об'єктами виступають наміри, мотиви, особистісні риси, якості та вчинки особистості майбутнього фахівця соціономічної сфери, закарбовується вона у його свідомості</p>	Естетична функція	<p>Пов'язана на удосконалення естетичної та виховної діяльності майбутнього соціального педагога, розвиток його естетичного сприйняття, естетичних смаків, морально-естетичних поглядів і переконань; ця функція передбачає постійне самовдосконалення та саморозвиток майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери як культурної особистості.</p>
Гуманістична функція	<p>Чітко прослідковується у здійсненні гуманістичної складової виховання особистості майбутнього соціального педагога та на</p>		

	пряму залежить від його гуманістичної спрямованості, гуманістичних цінностей особистості, формування її морального образу		
Мотиваційна функція	Її сутність спрямована на формування професійної мотивації майбутнього соціального педагога, створення стійкого інтересу до професійної діяльності за фахом. Формування позитивної мотивації в освітньому середовищі є необхідною умовою, за якої освітня діяльність буде виступати основою для самореалізації особистості майбутнього фахівця		
Виховна функція	Реалізується через виховну діяльність та спрямована на саморозвиток здобувача освіти; ключовим критерієм оцінки результативності виховного процесу виступає набуття певних особистісних якостей, сформованість знань, умінь, навичок та досвіду; виховання почуттів та певна світоглядна позиція, професійно-особистісного зростання і самовиховання майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери		
Рефлексивна функція	Рефлексивна функція нерозривно пов'язана з розвитком у майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери рефлексивних умінь, пов'язаних із самооцінкою особистісних якостей, самодіагностикою, соціально-педагогічної діяльності. Соціальний		

	педагог повинен постійно здійснювати самоаналіз власної професійної діяльності та поведінки, манер спілкування; він повинен аналізувати причини успіху та проблеми, оскільки рефлексивне ставлення до власних помилок і труднощів сприятиме досягненню педагогічної майстерності, професіоналізму у становленні фахівця		
--	---	--	--

Отже, представлені в таблиці функції культури педагогічного спілкування вказують на багатогранність та багатоаспектність змісту майбутньої професійної діяльності фахівця соціономічної сфери та різноманітність форм для її реалізації.

Показники взаємозв'язків професійної діяльності майбутніх фахівців соціономічної сфери з різними видами культури представлені нами у таблиці 1.5

Таблиця 1.5

Взаємозв'язок видів професійної діяльності майбутнього фахівця соціономічної сфери та різних видів культури

Види професійної діяльності соціального педагога	Вид культури
<p><u>Соціально-педагогічна діяльність:</u></p> <p>1) навчає дитину адаптуватися у соціумі, залучає до активної участі в житті колективу;</p> <p>2) розширює та збагачує світ переживань дитини, допомагає поглибленому розумінню важливої взаємодії з соціумом та навколишньою дійсністю;</p> <p>3) впливає на управління психічною діяльністю дитини, уміння знаходити правильні манери у спілкуванні; враховує індивідуальні та психологічні особливості учня;</p> <p>4) аналізує педагогічні ситуації, проектує результати та планує соціально-педагогічні впливи, визначає педагогічні завдання.</p>	<p><i>Психологічна культура</i> – комплекс спеціальних потреб, який допомагає краще пізнати себе (як особистість фахівця); розуміти оточуючих, бо це створює умови ефективної соціально-педагогічної та освітньої діяльності (засобом педагогічного спілкування) урахуваючи індивідуальні та професійні здібності</p> <p><i>Комунікативна культура</i> – полягає в тому, щоб налагоджувати безконфліктну взаємодію; виявляється у стійких намірах уміння встановлювати соціальні контакти; комунікувати з людьми та відноситися до найвищих щаблів культури</p>

	взаємовідносин між членами суспільства.
<p><i>Методична та науково-дослідна діяльність:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) полягає у постійному підвищенні професійної майстерності, професійного саморозвитку соціального педагога; 2) використовуючи сучасні методи та форми навчання майбутній фахівець соціально-педагогічної сфери набуває необхідних професійних компетентностей; 3) уміння проєктувати результати соціально-педагогічного впливу; 4) підвищення кваліфікації засобом участі у тренінгах, семінарах, конференціях; вдосконалення культури спілкування (педагогічного спілкування) 	<p><i>Методологічна культура</i> – виступає у ролі особистісно-професійної характеристики соціального педагога, вона є мульти компонентною та багаторівневою структурою, що включає педагогічний потенціал майбутнього фахівця, його філософське світосприймання, проявляється в методологічній рефлексії та операційній сфері.</p> <p><i>Інформаційна культура</i> – це багатоаспектна, складна, комплексна системна якість (риса) особистості фахівця соціально-педагогічної сфери, яка знаходить своє втілення через інформаційне світосприйняття та інформаційну компетентність соціального педагога. Підвищуючи рівень інформаційної культури соціальний педагог має змогу виходити на інші щаблі спілкування, адже це сприяє вільному вибору особистості в інформаційному просторі</p>
<p><i>Організаційно-управлінська діяльність:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) соціально-педагогічна діяльність, яка реалізується через педагогічне керівництво освітнім та виховним процесом у закладі, виконанням планів роботи, що безпосередньо пов'язані з організацією та проведенням усіх видів соціально-педагогічної діяльності; 2) культурно-просвітницька діяльність зі здобувачами освіти. 	<p><i>Комунікативна культура</i> – відноситься до це культури людських взаємин, в основу яких покладено уміння комунікувати, тобто комунікабельність. Це проявляється в стійких намірах встановлювати та налагоджувати соціальні контакти з людьми та характеризується швидкістю встановлення контактів.</p>
<p><i>Комунікативна діяльність:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) встановлення соціальної взаємодії зі здобувачами освіти, їх, батьками, педагогічним колективом, колегами, громадськими організаціями та громадами; 2) створення комфортного культурно-педагогічного спілкування; 3) створення суб'єкт-суб'єктної взаємодії між учасниками освітнього процесу на засадах партнерства. 	

Висновки до розділу 2

Соціально-педагогічна робота фахівця соціономічної сфери вирізняється ціннісно-гуманістичним характером, який визначають її сутність та мета.

Соціальний педагог позиціонується як творець і розповсюджувач гуманістичних цінностей. Він вносить вагомий вклад у розвиток культури суспільства та народу.

Професійно-етична культура фахівця соціономічної сфери тісно пов'язана із соціально схваленими принципами й нормами діяльності, оскільки вони вибудовуються на засвоєнні кожним соціальним педагогом системи оцінки, необхідності та значущості тих чи інших дій.

Структура професійно-етичної культури соціального педагога складається із чотирьох компонентів: аксіологічного, технологічного, творчого та особистісного.

Функції культури педагогічного спілкування доводять багатогранність та багатоаспектність.

РОЗДІЛ 3 ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ТЕАТРУ

3.1. Особливості соціальної роботи з вимушено переміщеними особами, мігрантами та біженцями

Соціальні і соціально-педагогічні проблеми міграції із зон воєнного конфлікту в Україні у сучасних умовах (2022 – 2023 рр.) входять до кола найбільш актуальних питань соціальної роботи і політики в державі.

Вважаємо за необхідне більш детально зупинитися на поняттях «внутрішньо переміщені особи» та «внутрішні мігранти».

Терміном «переміщена особа» активно користувалися у роки Другої світової війни, коли біля десяти мільйонів осіб було вислано з країни і залучено до примусової праці. За останні пів століття сутність цього поняття значно розширилася. І в науковій літературі в останні десятиліття ми зустрічаємо термін «переміщені особи», який прирівнюють до терміну «вимушені мігранти».

Вимушено внутрішньо переміщених осіб відносять до внутрішніх мігрантів. На цей фактор впливає військова агресія з боку росії.

Перебуваючи у стані війни, в яку Україну 24 лютого 2022 року втягнула росія наша держава стикнулася з фактом вимушеного переселення великої кількості свого населення. Варто відмітити, що проблема вимушеної міграції виступає не лише наслідком воєнних дій, це свого роду індикатор, який демонструє готовність суспільства поводитися у кризовій ситуації.

Керівні принципи УВКБ ООН стосовно переміщення осіб всередині країни, визначають їх як людей, які вимушені рятуватися втечею (тобто не з власного бажання покинули свої будинки, місця проживання, аби зберегти життя собі і своїм близьким, уникнути насильства, порушень прав людини.

Термін «міграція» трактується як переселення, переміщення людей, які змінили місце проживання тимчасово або на завжди.

У наукових джерелах розрізняють зовнішню і внутрішню міграцію.

Згідно законодавства України внутрішньо переміщеними особами є громадяни України або іноземці, які знаходяться на території нашої держави на законних підставах. Це люди, яких обставини (природні катаклізми, війна, збройна агресія) примусили залишити власні домівки.

Г. Гілл зазначає: «Внутрішньо переміщені особи – це особи, змушені раптово тікати зі своїх будинків у результаті збройного конфлікту, внутрішньої ворожнечі, систематичних порушень прав людини або стихійних лих і знаходяться на території власної країни» [10, с. 93].

Соціальна робота з вимушено переміщеними особами (мігрантами) вирізняється трьома життєсферними складовими, через які здійснюється адаптація та акультурація переселенців:

- природно-антропологічна (демографічна, територіальна, місцева);
- агентно-професійна (зайнятість на ринку праці, професійна і підприємницька структура).
- духовно-культурна (освітня, національно-культурна).

Перелічені складові у роботі з вимушеними переселенцями (мігрантами) проявляються по різному. Природно-антропологічна складова (особливо для мігрантів, що прибули на тривалі терміни проживання) проявляється в важливості механізму територіальної реабілітації та соціальної адаптації на новій території та серед незнайомого населення.

Агентно-професійна складова проявляється в більш значущих механізмах професійної адаптації, завдяки знаходженню місця роботи, формуванню конкурентоспроможних якостей, збереженню трудової практики фахівця, підвищення кваліфікації, набуття затребуваної спеціальності.

Духовно-культурна складова, в першу чергу є важливим механізмом акультурації, національно-культурної ідентифікації та свідомості. Вона виступає провідною складовою у послідовному здійсненні міграційної політики для набуття громадянства та прийняття культурних зразків країни (місцевості) проживання.

У рамках нашого дослідження нас цікавить саме духовно-культурна складова.

Сутність функцій фахівця соціономічної сфери соціальної роботи з вимушено переміщеними особам (мігрантами) полягає у підтримці взаємодоповнюючого (комплементарного) соціального середовища.

Зміна соціального середовища для людей, які не з власної волі змінюють своє місце проживання і потрапляють в інше соціальне середовище це стрес. Зміна звичного соціального середовища під час війни це постійні тривоги і стресові стани для вимушених мігрантів.

У час військової агресії росії проти України органи соціального захисту населення особливо ретельно ведуть різнобічну роботу з вимушено переміщеними особами.

Соціальні педагоги, соціальні працівники, психологи, волонтери стають на захист кожного, хто звернувся за допомогою у вирішенні особистих, соціальних, економічних, правових та інших проблем. Фахівці соціономічної сфери сприяють у встановленні або відновленні так необхідної соціальної справедливості.

Соціальна робота з ВПО вирізняється двома основними видами, це:

- практична соціальна робота;
- організаційна робота.

Опишемо детальніше кожен із зазначених вище видів.

Практична соціальна робота з особами, які отримали статус вимушено переміщених осіб проводиться за такими основними напрямками:

- соціальний;
- медико-соціальний;
- соціально-педагогічний;
- соціально-психологічний;
- соціально-економічний;
- соціально-правовий;
- соціально-інформаційний;

- фінансовий;
- матеріальний;
- соціально-трудоий.

У межах нашого дослідження, вважаємо за необхідне акцентувати увагу на соціальному напрямі роботи фахівця, який передбачає:

- проведення спеціальних консультацій;
- соціальну діагностику;
- заходи соціальної реабілітації (в стаціонарних та нестаціонарних умовах);
- організацію культурно-дозвільної роботи (у нашому випадку це робота соціально-психологічного театру) з вимушено переміщеними особами (мігрантами);
- сприяння в організації груп само допомоги і взаємо допомоги;
- взаємодія з різними державними, не державними установами та громадськими організаціями у сприянні з питань допомоги внутрішньо переміщеним особам.

У процесі такої роботи мігранти отримують допомогу в активізації своїх здібностей для подолання складних життєвих ситуацій. Інакше кажучи, за допомогою соціально-психологічної роботи (а саме участь у виставах соціально-психологічного театру), у вимушених переселенців формується, підтримується, змінюється система суспільних відносин.

Зв'язки, в які включається мігрант та члени його родини на новому місці, підвищуються за рахунок активної участі у роботі соціально-психологічного театру. Години проведені у колі однодумців заповнюють душевну пустоту, загоюють рани і в мінімальній мірі дозволяють забути про втрати.

Отже, можна стверджувати, що робота соціально-психологічного театру з мігрантами виражається у підвищенні статусу вимушено переміщених осіб і поліпшенні положення мігрантів та впливові на середовище, в яке він включається. А відтак, робота з мігрантами як елемент

структури соціального середовища є функціональною основою цільової детермінації фахівця соціономічної сфери.

3.2. Технологія соціально-психологічного театру в роботі з вимушеними переселенцями

Технологія соціально-психологічного театру спрямована на підтримку клієнта, формування в нього глибоких внутрішніх переконань, моральних установок, високої самооцінки та життєвих умінь. Ця технологія передбачає втручання та надання цілого комплексу соціально-педагогічних, соціально-психологічних, інформаційних, юридичних та інших послуг, засобом інформування, консультування та участі в роботі соціально-психологічного театру.

Можливості театрального мистецтва як і театральної педагогіки досить різноманітні та широкі. Участь у роботі соціально-психологічного театру дає змогу вимушеним переселенцям зануритись у коло власних та чужих проблем, глибше поринути у розмаїття образів, проаналізувати ситуацію, в якій вони опинилися, толерантніше та з більшою терпимістю відноситися до подій та обставин, що нас оточують.

Засоби театрального мистецтва дозволяють донести до клієнтів, а в нашому випадку – це особи, які стали вимушеними переселенцями унаслідок російської агресії проти України, задуманий план, образ, дію, виконати певну роль. Адже саме за допомогою засобів театральної педагогіки ми маємо змогу презентувати себе і самовиражатися.

Програма роботи соціально-психологічного театру передбачала:

- включення клієнтів в комунікативно-вербальні ігри;
- активізацію саморегуляції, (через комунікативну діяльність);
- програвання омріяних ролей (з метою успішного оволодіння культурою само презентації).

Робота соціально-психологічного театру базувалася на розробленій програмі. Вона включала план роботи та плани занять, але усвідомлюючи, що ми працюємо з категорією людей, які знаходяться у складних життєвих обставинах, плани роботи постійно змінювалися. Ми намагалися підлаштовувати їх під обставини (новини із зони бойових дій, новини з місць звідки були вимушено переміщені особи тощо).

Під час роботи над практичним блоком розглядалися і обговорювалися теоретичні положення даної теми; завданням практичного блоку було сприяння у формуванні умінь і навичок презентувати себе у ролі актора, тобто оволодіти практичними навичками культури акторської майстерності, саме під час цього етапу ми широко використовуємо невербальні засоби спілкування, які представляємо на рис. 1.3;

Рис. 1.3. Невербальні засоби спілкування

завданням рефлексивного блоку було уміння застосовувати власний досвід, уміння використовувати теоретичні та практичні знання, уміння вийти за рамки власних проблем, проявляти творчість у виконанні завдань.

Орієнтовну методичку реалізації програми соціально-психологічного театру наводимо нижче.

Теоретичний блок.

Включає налаштування, занурення у зміст роботи (зустрічі). Зазвичай робота цього блоку розпочинається з привітання, вступного слова керівника. Це слова-надихання, які налаштовували присутніх на роботу, тобто це створення відповідного настрою, атмосфери зустрічі, бажання присвятити час заняттю, займаючись творчою діяльністю, розігруванням міні-вистав тощо. Налаштування на роботу передбачає: організованість, готовність включитися в роботу, творчу налаштованість, внутрішню зібраність, відчуття ліктя партнера.

Практичний блок.

Під час роботи над цим етапом ми пропонували клієнтам вправи для розвитку сценічного мовлення. Зазвичай розпочинаємо цей етап із дихальних вправ. Навчалися вдихати через ніс, щоб не «хапати» повітря ротом. Розвивати дане вміння допомагає вправа, яку ми пропонували. Наприклад, спробуйте з відкритим ротом зробити вдих і видих через ніс. Потім давали коротеньку довідку про те, що оптимальним вважається грудне дихання, і саме над його розвитком ми сьогодні попрацюємо.

У процесі роботи наголошуємо на тому, що дихальна гімнастика практикується у багатьох країнах світу. Вона є запорукою відмінного фізичного та психічного самопочуття. Така гімнастика дозволяє поповнювати киснем нервові клітини. А отже, стане в нагоді не тільки під час занять соціально-психологічного театру, а й під час стресових ситуацій. Наголошуємо на тому, що цією гімнастикою можна займатися по дорозі на роботу чи до дому, під час обідньої перерви і т. ін. Вона є важливим фактором тримання себе у формі.

Наступним етапом роботи була артикуляційна гімнастика. Тут у нагоді стають скоромовки. Але ми пропонували під час скоромовок (для тих, хто

мав змогу, тобто нормально почувався фізично) вправлятися у стрибках на скакалці. *Перша вправа.*

«Вовк розсівся на печі,
З клоччя крутить калачі.
З віхтя вихопить шматок
Раз – і стулить пиріжок.
Вовче тісто з рук упало,
А що впало – те пропало,
Чорний пес хапнув пиріг
І такати, скільки ніг.
Розбігаймося хто куди, -
Вовк біжить – чекай біди!»

Друга вправа виконується також зі скакалкою. Спочатку робимо глибокий видих. Потім затримуємо повітря і на рахунок три розпочинаємо вдих через ніс на п'ять підстрибувань. У наступні 7 підстрибувань робимо видих, супроводжуємо їх промовлянням вголос звуко сполучень, імен, міст тощо:

- а) пап – тап – бап – сап;
- б) воз – вос – кон – топ;
- в) Київ – Львів – Донецьк – Одеса;
- г) Дніпро – Дунай – Тиса – Інгул...

Третя вправа виконується стоячи, сидячи, лежачи. Спочатку потрібно видихнути повітря, потім глибоко видихнути і економно витрачаючи повітря, з інтонацією читати уривки з віршів (на кожну строфу робимо один видих).

Також під час роботи практичного блоку ми проводили заняття для зняття м'язових затисків. М'язові звільнення сприяють подоланню психічної напруги клієнтів. Ця права проводиться на контрасті, адже для того аби відчуті полегшення, яке ще називають «м'язовою свободою» спочатку необхідно відчуті повну міру напруження. Виконуємо вправу. Пропонуємо

встати, з силою потягнути руки вгору, сильно стиснути кулаки, набрати повні легені повітря і піднятися на носки. При цьому необхідно напружити все тіло так, не наче ви утримуєте на плечах важкий вантаж, а потім на видиху опускаємося на всю ступню і сідаємо на стілець.

Наступним етапом під час практичного блоку ідуть тренінгові вправи. Вони реалізуються шляхом впровадження імітаційно-ігрової й особистісно-зорієнтованої діяльності. У цьому блоці використовуємо вправи «Пройдися як... Анжоліна Джолі», «Повтори фразу як Володимир Зеленський»; рольові ігри «Телефон довіри», «Психодрама», читання поезій, читання за ролями, міні-драматизації, програвання епізодів на задану соціально-психологічну або іншу тематику, імпровізації тощо.

Велику увагу у роботі соціально-психологічного театру ми надаємо музичній терапії, тому що вона вважається одним із найефективніших і найстаріших методів впливу на психіку людини, яку широко застосовують в соціальній терапії.

Воєнна сучасність породила велику кількість творів музичного мистецтва (музики, пісень), які одночасно слугують стимулом і розрадою для тих, хто опинився у складних життєвих ситуаціях.

Музикотерапія як науковий напрям широко використовується з метою лікувального впливу на соматичні та патологічно змінені процеси в організмі людини. Ми у своїй діяльності використовували музикотерапію у лікувально-виховних цілях. Адже саме музикотерапія виступає одним із головних засобів, який здатен підвищити соціальну активність, комунікативні здібності особистості, сприяє адекватній соціалізації в суспільстві. У нашому випадку музика виступала джерелом активізуючої творчості. Бо за допомогою соціальної стимуляції музика впливала на емоційно-вольову сферу наших клієнтів.

Під час занять роботи соціально-психологічного театру ми використовували технологію музикотерапії здебільшого у поєднанні з іншими методами.

З допомогою технології музикотерапії, які ми використовували під час роботи соціально-психологічного театру нам вдалося досягнути наступних цілей:

- активізувати емоційні процеси клієнтів;
- розвивати міжособистісне спілкування;
- зняття тривоги і страху;
- зняття психічного напруження;
- налагодити соціально-комунікативну взаємодію на вербальному і не вербальному рівнях;
- розвивати здатність до естетичних переживань та підвищувати естетичні потреби;
- сприяти руйнуванню обмежень, які пов'язані зі страхами та патологічними переживаннями через втрату домівки;
- подолання бар'єрів у спілкуванні;
- можливість набуття навичок групової поведінки;
- підвищення соціальної активності.

Отже, оскільки музикотерапія є важливою складовою соціально-педагогічної методики, а її завдання – запобігання емоційним розладам, застосування технології музикотерапії дозволило нам стимулювати дії захисних механізмів, які перетворюють негативні почуття (біль, страх, агресію, та ін.) та дозволяють їх виражати у соціально-прийнятній формі у процесі творчості над виставами у соціально-психологічному театрі.

Рефлексивний блок.

Цей блок відрізняє різноманітність варіацій проведення. Для того, аби задати творчий настрій, налаштувати клієнтів на мажорний настрій, ми пропонували перегляд вистави або кінофільму (безпосередньо під час зустрічей) у невимушеній обстановці, щоб відволікти людей від злободенних проблем. Адже з моменту вимушеного переїзду вони втратили абсолютно все майно і не мають можливості елементарно переглянути фільм або виставу по телебаченню.

Після перегляду фільму або вистави проводилося обговорення, ми пропонували клієнтам, сформулювати фабулу спектаклю, який переглядали; визначити основну соціально-етичну ідею даного спектаклю; зробити аналіз взаємин дійових осіб; скласти соціально-психологічну характеристику кожного з героїв фільму або вистави; схарактеризувати елементи вистави, за допомогою яких вдалося розкрити внутрішній світ головних героїв; зробити аналіз декорацій та музичного супроводу; розробити міні-вистави на соціально-значущі теми для подальшого розігрування у групі; провести самоаналіз самопрезантаційної культури.

На етапі проведення блоку рефлексії було передбачено штучне створення проблемних ситуацій. В цьому нам допомагали соціальні етюди. Адже для вирішення будь якої соціальної проблеми в першу чергу необхідна спостережливість.

Отже, програма, соціально-психологічного театру, яку було застосовано у роботі з вимушеними переселенцями сприяла формуванню естетичного мислення, глядацькою та виконавської культури, розвитку творчості, проживанню образів персонажів засобом особистої сценічної діяльності, усвідомленню власної значущості та впевненості осіб, які внаслідок російської агресії проти України стали вимушеними переселенцями.

Висновки до розділу 3

У 2022 році росія віроломно напала на Україну. У зв'язку з тим, що було окуповано близько 25% території України, зросла кількість вимушених переселенців. Це люди, які унаслідок воєнних дій вимушені були покинути власні домівки і шукати прихисток на більш небезпечних територіях.

Станом на сьогодні (24 травня 2023 року), бойові дії продовжуються на Донецькому, Луганському, Запорізькому, Харківському напрямках. Ворог безпощадно тероризує все населення України ракетними ударами. Тому кількість переселенців продовжує зростати.

У наукових джерелах знаходимо визначення дефініціям «міграція», «внутрішньо переміщені особи», «вимушені переселенці».

Однозначного визначення цим термінам у науці немає, але ми абсолютно авторитетно можемо стверджувати, що всі ці категорії об'єднують одне. Ці люди не з власної волі були вимушені покинути власні домівки, місця проживання, роботу аби уникнути негативних наслідків збройного конфлікту, який нам нав'язала росія.

Велика концентрація переселенців накладає певні обов'язки на соціальні служби регіонів, де вони посиляються.

ВИСНОВКИ

Аналіз спеціальної літератури дозволяє зробити такі висновки.

Застосування технології соціально-психологічного театру у роботі з вимушеними переселенцями (мігрантами) дозволяє залучати їх до оволодіння елементами театрального мистецтва; формувати в них уміння образно висловлювати власні думки; оволодіти технікою мовлення та художньої розповіді; розвивати пластику; оволодіти мистецтвом імпровізації; засобом занять знімати тривоги і страхи; психічне напруження; налагоджувати соціально-комунікативну взаємодію на вербальному і не вербальному рівнях; регулювати порушення психофізичного та психофізіологічного станів; розвивати здатність до естетичних переживань, підвищувати естетичні потреби тощо.

Оволодіння азами акторської майстерності допомагає соціальному педагогу показувати клієнтам, у нашому випадку це вимушено переміщені особи (мігранти), перспективи використання технології соціально-психологічного театру задля підвищення соціальної активності, подолання бар'єрів у спілкуванні, знятті психічного напруження, патологічних переживань через втрату рідного дому і неможливість повернути назад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний Тлумачний словник української мови (1970—1980): в 11 томах. Т. – 4, 1973. С. 719.
2. Антонович Д. Триста років українського театру 1619-1919. Прага : Укр. громад. вид. фонд, 1925. 272 с.
3. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в територіальній громаді: теоретико-методичні основи: монографія/ О. В. Безпалько. Київ : Науковий світ, 2006. 363 с.
4. Богуцький Ю. П. Українська культура в європейському контексті / Ю. П. Богуцький, В. П. Андрущенко, Ж. О. Безвершук, Л. М. Новохатько; [за ред. Ю. П. Богуцького]. Київ: Знання, 2007. 679 с.
5. Богданова І. М. Соціальна педагогіка : навч. посібник. Т. 2. Соціально-педагогічна робота з молоддю. Київ : Знання, 2008. С. 29–47.
6. Васильєва М. П., Романова І. А., Шеплякова І. О. Актуальність використання засобів театрального мистецтва в соціальному вихованні підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 1 (6). С. 97-108. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/download/929/928> .
7. Волков С. М. Мистецька освіта в культурі України 90-х років ХХ століття / С. М. Волков. Київ, 2006. 208 с.
8. Виховання естетичної культури школярів: навчальний посібник / Зязюн І. А., Миропольська Н. Є. та ін. К.: ІЗМН, 1998. 156 с.
9. Гельвецій К.А. Про людину, її розумові здібності та її виховання [Текст] /Гельвецій К.А.; перекл. з французької Валер'яна Підмогильного. К. : Основи,1994. 416 с.
10. Гудвін-Гілл Г. С. Статус біженця в міжнародному праві. / Г. С. Гудвін Гілл. Київ, 1997. 390 с.
11. Горішна Н. Професійна компетентність соціального працівника як складова його фахової підготовки / Н. Горішна // Науковий вісник

Ужгородського університету: Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2009. № 16-17. С. 114-117.

12. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. Київ : Либідь, 1997 607 с.

13. Гуревич, Р.С. (2017). Проблеми вищої освіти в Німеччині: погляд із середини. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: Зб. наук. пр. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер». Вип. 49. С. 5-8.

14. Гришкова Р. О. Формування соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей / Р. О. Гришкова // Наук. пр. Миколаївського держ. гуманітарного ун-ту ім. Петра Могили. Миколаїв : МДГУ ім. Петра Могили, 2003. №11. С. 36-43.

15. Демченко, О. (2021). Європейські орієнтири у підготовці майбутніх педагогів до використання театру в соціально-виховній роботі. Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля. Вип. 10. С.467-471.

16. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Звереві. Київ; Сімферополь : Універсум, 2013. 536 с.

17. Єлісєвич Ю. Практичне опанування мистецьких основ риторики засобами театральної педагогіки / Ю. Єлісєвич // Педагогіка і психологія професійної освіти. 1998. № 4. С. 200-207.

18. Ємець І.В. Формування культури спілкування як основа професійного успіху вчителя. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 3 (29). С. 247–255.

19. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога : навчальний посібник для ВНЗ / Л. М. Завацька. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2008. 240 с.

20. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
21. Зверєва І. Д. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери /За заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.
22. Зюзян І. А., Крамущенко Л. В. Педагогічна майстерність: підручник / І. А.Зязюн, Л. В.Крамущенко, Київ: Центр навч. літератури, 2003. 210 с.
23. Зязюн І.А. Проблема розвитку особистості у теорії мистецької освіти / І. А. Зязюн / Мистецтво у розвитку особистості: [Монографія / за ред. Н.Г.Ничкало] Чернівці: Зелена Буковина, 2006. С. 14–36.
24. Казьмірчук, Н. С., Жовнич, О. В. & Стахова І. А. (2020). Театр природи як засіб формування soft skills в учнів початкових класів. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. Вип. 61. С. 23–30.
25. Кант І. Етика / И. Кант // Лекции по этике; [общ. ред., сост. и вступ. ст. А.А. Гусейнова]. М.: Республика, 2000. 431 с
26. Капська А. Й. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників / А. Й Капська // Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Серія: Педагогічні науки. 2010. №15. С. 12-16.
27. Капська А. Й. Деякі особливості формування готовності студентів до професійної діяльності / А. Й. Капська // Моделювання виховної діяльності в системі професійної підготовки студентів: Теорія, практика, програми. Київ : ІЗМН, 1998. С. 5-12.
28. Комаровська О. А. Художній образ як вектор створення художньо-освітнього простору мистецького навчального закладу. Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський, 2011. Вип. 9. С. 210–215.
29. Когут С. Я. Система професійної підготовки соціального педагога у вищих навчальних закладах освіти України і Польщі (порівняльний аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук :

спец.13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / С. Я. Когут. Івано-Франківськ, 2005. 22 с.

30. Кремешна Т. Театр як засіб впливу на культурне та соціальне становлення особистості. *Молодь і ринок*. №5 (88). 2012. С. 102-105. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Mir_2012_5_23.pdf.

31. Локарева Г. В. Художньо-естетична інформація в підготовці соціального педагога до професійного спілкування: теорія та практика / Галина Василівна Локарева. Запоріжжя : ЗНУ, 2007. 376 с.

32. Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання : метод. посіб. / Л. М. Масол. Харків: «Друкарня Мадрид», 2015. 178 с.: іл.

33. Наказ МОН України № 1266 від 31.12.2009. URL: <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2016-02-19/5116/nmo-86.pdf>

34. Палько І. М. Соціально-інтерактивний театр життя: гендерний аспект / І. М. Палько [Електронний ресурс].Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/4429/1/література.pdf>

35. Поліщук В. А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти / Віра Аркадіївна Поліщук. Тернопіль : ТНПУ, 2006. 424 с.

36. Розвиток художньо-творчої особистості засобами різних видів мистецтва: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції / упор. Шалапа С. В. Київ 16-17 квітня 2021: НАКККіМ. 216 с.

37. Рожок В. Мистецька освіта і Болонський процес / В. Рожок. Урядовий кур'єр. 2005. 4 серпня.

38. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. пос. / О. П. Рудницька. Тернопіль: Навч. книга-Богдан, 2005. 360 с.

39. Рудницька О. П. Основи викладання мистецьких дисциплін / за заг. ред. О. П. Рудницької. К.: ІЗМН, Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, 1998. 183 с.

40. Сергеева І. Артистизм як елемент педагогічної майстерності / І. І. Сергеева // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. 2011. № 4. С. 124-132.
41. Серета Н. Елементи театральної педагогіки у формуванні педагогічної майстерності / Н. В. Серета // Теорія і практика управління соціальними системами. 2011. № 2. С. 48-54.
42. Словник психолого-педагогічних понять і термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/psychology/1270/?list=2>. – Назва з екрану.
43. Соціальна педагогіка: підручник. / за ред. А. Й. Капської. 4-те вид. виправ. та доп. К.: Центр учбової літератури, 2009. 488 с.
44. Стихун Н. Театральне мистецтво як засіб удосконалення педагогічної майстерності вчителя / Н. Стихун // Нова педагогічна думка. – 2010. № 4. С. 126-131.
45. Столович Л.Н. Життя – творчість – людина: функції художньої діяльності: Київ, 1995. 308 с.
46. Театр допомагає зрозуміти себе та почути інших, – керівник університетського театру Настя Войтюк (Дивен.Світ) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ucu.edu.ua> > Новини > Тексти
47. Глумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи / упор. Л. В. Лохвицька. – 2-ге вид., оновл. Тернопіль :Мандрівець, 2017. 232 с.
48. The Utilization of Theater-in-Education for Social Development Changes [Electronic resource]. Available from: <Http://www.araburban.org/ChildCity/Papers/English/LinaAttel.pdf>, free. p. 53.
49. Social Work Education in Europe. A Comprehensive Description of Social Work Education in 21 European Countries / Intr. and ed. by H.-J. Brouns, D. Kramer. Frankfurt/Main, 1986. 585 p

50. Willkommen auf den Seiten des Bundesverbandes Theaterpädagogik [Electronic resource]. - Available from: [http://www. butinfo. de/](http://www.butinfo.de/), free. p. 45.
51. Фрейд З. Майбутнє однієї ілюзії. В кн. Ніцше Ф., Фрейд З., Фромм Е., Камю А., Сартр Ж-П. Сутінки богів. М., 1989. 398 с.
52. Формування практичних навичок з акторської майстерності у гуртківців в процесі занять театральною діяльністю: укладач Коротенко Г. В. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.slideshare.net/NatashaKachkovskaya/korotenko-1>
53. Художня освіта і проблеми виховання молоді // збірник наукових статей /кол. авт.: Рудницька О. П., Уланова С. І. та ін. К.: ІЗМН, 1997. 164 с.
54. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи. Навчальний посібник / В. М. Шахрай. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.
55. Шахрай В. М. Шкільний соціальний театр – інноваційна технологія формування соціальної компетентності підлітків і старшокласників / В. М. Шахрай // Actual questions and problems of development of social sciences: Conference Proceedings, June 28-30, 2016. Kielce: Holy Cross University. С. 136-139.
56. Шахрай В. М. Театральне мистецтво як чинник оптимізації взаємодії особистості та соціуму. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/NarOsv/2011>.
57. Zhulynskyi, M., 2001. *Zaiavy pro sebe kulturoiu* [Statements about yourself culture]. Kyiv: Heneza.
58. Zakharevych, M., 2013. Zarubezhnye gastroli kak sociokul'turnyj portret teatra [Foreign tours as a socio-cultural portrait of the theater]. *Vesti instituta sovremennyh znaniy*, 4, pp.92-97.
59. Lenhli, S., 2000. *Teatralnyi menedzhment i prodiuserstvo. Amerykanskyyi dosvid* [Theater management and production. American experience]. Translation from English for ed. I. D. Bezgina. Kyiv: Kompas.

60. National Report on Cultural Policy in Ukraine, 2018. [online] Available at: <<http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/index>> [Accessed 03 November 2018].

61. Patsunov, V.P., 1996. 'Vsesvitnia teatralna fiesta' [World theater fiesta]. *Ukrainskyi teatr*, 5, pp.12-16.